

מהי עמדה אחראית במקצוע בלתי אפשרי?

אחינעם מצר-גור

"פרויד עוזר לנו לערער על ביטחונותיה השלויים של האחריות" ז. דרידה¹

כאשר פרויד דן ב-1925² בקשר בין חינוך ופסיכואנליזה, הוא אומר: "בשלב מוקדם קיבלתי את הבדיחה הידועה (bon mot) הקובעת שישנם שלושה מקצועות בלתי אפשריים: חינוך, ריפוי וממשל ואני עסוק באופן מלא עם השני שבהם". מעניין לציין שבהמשך פרויד אומר: "האפשריות של השפעה אנליטית נשענת על תנאי מוקדם מוגדר שיכול להסתכם תחת המונח 'סיטואציה אנליטית'; הוא דורש את ההתפתחות של מבנה פסיכי מסויים וגישה פרטיקולרית לאנליסט". כלומר, שהטרנספרנס הוא מה שבכל זאת עושה את האנליזה לאפשרית. 12 שנים מאוחר יותר פרויד משנה מעט את הבדיחה. ב"אנליזה סופית ואינסופית"³ הוא אומר: "הבה נעצור לרגע כדי להבטיח לאנליטיקאי שאנו מזדהים הזדהות מלאה עם הקושי הרב הטמון בתביעות שאותן עליו למלא במלאכתו. זה נראה כמעט כאילו האנליזה היא השלישית מבין אותן המקצועות 'הבלתי אפשריים' שבהם כל מה שמובטח מראש הן תוצאות לא מספקות. השניים האחרים, הידועים מזה זמן רב, הם החינוך והשלטון". הוא ממשיך כאן ומבסס את טיעונו שעל האנליטיקאי לעבור אנליזה אישית. בשני המקומות הללו, שבהם פרויד מדבר על הפסיכואנליזה כמקצוע בלתי אפשרי הוא מציע שני מוצאים לבלתי אפשריות, האחד- המיקום של האנליטיקאי בטרנספרנס והשני – ההכשרה של האנליטיקאי. בהמשך אראה שלאקאן ממקם את אחריותו של האנליטיקאי בשתי נקודות אלה.

מה הקשר בין הבלתי אפשרי לבין השאלה האתית והאחריות? לאקאן קושר את האתיקה עם הבלתי אפשרי של האיווי בסמינר השביעי⁴: "מוסריות מסורתית מעסיקה עצמה עם מה שאדם אמור לעשות "כל עוד זה אפשרי", כפי שאנו אומרים, וכפי שאנו נכפים לומר.... וזה לא פחות מאשר חוסר האפשריות שבה אנו מזהים את הטופולוגיה של האיווי שלנו. פריצת הדרך הושגה ע"י קאנט כאשר הצהיר שהאימפרטיב המוסרי אינו עוסק במה שניתן או לא ניתן לעשות...אני מציע אם כן, שמנקודת ראות אנליטית, הדבר היחיד שניתן להיות אשם בו, הוא לוותר על האיווי". לקראת סוף הוראתו, 16 שנים לאחר מכ⁵ בסמינר על הסנטום, לאקאן לוקח את הקשר בין האחריות והבלתי אפשרי עוד צעד קדימה- שם הוא מדבר על אחריות הסובייקט ללא התייחסות ספציפית לאנליטיקאי: "one's responsibility only goes as far as one's savoir-fair". בהמשך השיעור לאקאן מוסיף שאין אחריות אחרת מאשר אחריות מינית, אך הוא מגדיר את האחריות כ- להגיב לצד לא להגיב: "...in the sense where responsibility means non response side by side with response". זאת אומרת שבסופו של דבר האחריות של הסובייקט היא אחריות אשר כרוכה בבלתי אפשריות של היחס המיני- היא אחריות שכורכת בחובה תגובה לצד חוסר תגובה.

¹ דרידה. ז. ורודינסקו. א., 2001, מה ילד יום? דו שיה, חרגול הוצאה לאור.

² Freud, S., 1925, *preface to aichhorn's wayward youth*, SE/19 p.273

³ פרויד. ז., 1937, אנליזה סופית ואין סופית, בתוך: הטיפול הפסיכואנליטי, הוצאת עם עובד.

⁴ Lacan, J. The seminar of Jacques lacan book VII The ethics of psychoanalysis 1959-1960, p.315

⁵ Lacan, J. The seminar of Jacques lacan book XXIII The sintohome, 13/1/76..5

לאקאן, אשר מדבר רבות, אולי יותר מכל אנליטיקאי אחר, על האתיקה, משתמש במסמן 'אחריות' במקומות ספורים ובהירות מרובה המנוסחת לרוב באופן מואביני. תוך כדי מעקב אחר המסלול של לאקאן לאורך הוראתו ניתן לראות שגם ביחס למסמן 'אחריות' לאקאן נאמן לאתיקה של הדיבור הנאות. כפי שהוא אומר ב'טלוויזיה'⁶ ביחס לשאלה של מילר, מה אני חייב לעשות? - "בידי להתייחס לשאלה ככל אדם אחר, על ידי כך שאציגה לעצמי. והתשובה פשוטה: מה שבדיוק אני עושה כלומר, מפיק מהפרקסיס שלי את האתיקה של הדיבור הנאות".

מדוע לאקאן נוקט בזהירות כזו בשימוש במסמן 'אחריות'? את נקודת המוצא לדיון בשאלה ניתן למצוא באטימולוגיה של המילה אחריות. בעברית מקור המילה אחריות מהמילה-אָחַר- "כנראה במשמעות: עמידה אחרי משהו להיות ערב לו"⁷ באנגלית ובצרפתית מקור המילה אחריות הוא מהמילה להגיב (respond) מה שיוצר יחס בשפה בין אחריות והיענות "היחס הזה בין אחריות להיענות אינו מובהק בכל הלשוניות, אבל הוא קיים (חוץ מאנגלית וצרפתית) גם בצ'כית"⁸.

ערבות, תגובה והיענות הם מסמנים שיש צורך להתייחס אליהם בכובד ראש בהתנסות האנליטית. "זה משהו שרצוי לזכור", אומר לאקאן⁹, "כל פעם שהאנליטיקאי מוצא עצמו בעמדה של להגיב (responding) לכל אחד שמבקש ממנו אושר... השאלה של הטוב העליון (sovereign good) היא זו שהאדם שאל את עצמו מימיו ימימה, אך האנליטיקאי יודע שזו שאלה סגורה. לא רק שאין לו את הטובין הזה שמבקשים ממנו, אלא שהוא גם יודע שאין כזה כלל. להוביל אנליזה לסופה, זה לא יותר ולא פחות מאשר להיתקל בגבול זה שבו הפרובלמאטיקה של האייווי מועלית".

גם ערבות היא לא אחד הדברים שהאנליטיקאי מציע ב'יד רחבה' למטופליו, כפי שלאקאן מנסח בסמינר¹⁰: "להפוך את עצמך (האנליטיקאי) ערב לאפשרות שהסובייקט יוכל, בדרך מסוימת, למצוא אושר, אפילו באנליזה, זו צורה של הונאה"

אז היכן אם כן, בהוראתו של לאקאן, ממוקמת התגובה של האנליטיקאי, ההיענות והערבות שלו? לאקאן מתייחס בכמה מקומות לעמדתו של האנליטיקאי כ"עמדה אחראית". בסמינר השביעי, למשל, הוא אומר¹¹: "אם אנו מחשיבים (consider) אנליזה שהושלמה עבור משהו שלאחר מכן מוצא את עצמו בעמדה אחראית ביחס לאנליזה, במובן שהוא נעשה אנליסט בעצמו...". למה לאקאן מתכוון כאשר הוא אומר, "עמדה אחראית ביחס לאנליזה"? מה כוללת האחריות הזו?

כפי שהזכרתי קודם, לאקאן ממקם את האחריות של האנליטיקאי בזירת הטרנספרנס ובהתאם לכך בהתמקמותו של האנליטיקאי ובהכשרתו. בסמינר על המכתב הגנוב¹² שפותח את ה'כתבים' לאקאן אומר: "הלא בצדק אנו מאמינים שהדבר נוגע לנו כאשר דופין מנסה אולי להיחלץ מהמסלול הסמלי של המכתב. אנו – שעושים עצמנו לבלדרים של כל המכתבים הגנובים אשר לפחות למשך זמן מה ישהו אצלנו (seront en souffrance) בהעברה. והלא אנו מנטרלים את

⁶ לאקאן, ז. טלוויזיה, חנות הספרים כפר סבא, 1992.

⁷ מילון אבן שושן- אחריות.

⁸ ז. דרידה, 1999, מתת מוות, רסלינג 2008

⁹ Lacan, J. The seminar of Jacques lacan book VII The ethics of psychoanalysis 1959-1960, p.292

¹⁰ Lacan, J. The seminar of Jacques lacan book VII The ethics of psychoanalysis 1959-1960, p.303

¹¹ Lacan, J. The seminar of Jacques lacan book VII The ethics of psychoanalysis 1959-1960, p.303

¹² Lacan, J. Seminar on 'The prurloined letter'

האחריות שדורשת העברתם כאשר אנו מעריכים אותה כשקולה למסמן הכי מכחיד כל משמעות, הווה אומר, כסף.".

כמה שנים לאחר מכן ב"הכוונת הריפוי ועקרונות כוחו"¹³ לאקאן אומר: "למעשה, כל אנליטיקאי חווה תמיד את הטרנספרנס בבפליאה כאפקט הכי פחות מצופה של יחסים בין שני אנשים שנראים כמו כל (יחסים) אחרים. הוא אומר לעצמו שהוא צריך להשלים (make his peace with), עם תופעה שעליה הוא אינו אחראי, ואנו יודעים עם איזו התעקשות פרויד הדגיש את הספונטאניות של הטרנספרנס של הפצינט."

בשני המקומות הללו לאקאן מדגיש ואפילו מזהיר את האנליטיקאי לשים לב שהאחריות לטרנספרנס היא של האנליזנט אך מאידך, האנליטיקאי מציב עצמו כנמען של המכתבים הגנובים, הוא ממקם עצמו במקום שמקבל את הטרנספרנס אך, מנטרל את האחריות שהטרנספרנס מצריך, ע"י קבלת התשלום. הניסוח הזה ביחס לטרנספרנס והאחריות של האנליטיקאי מזכיר את הנחיותיו של פרויד¹⁴: "עליו (על האנליטיקאי) להישמר שלא לסטות מאהבת-ההעברה, לדחותה, או להמאיס אותה על המטופלת, ובה במידה גם להימנע בתקיפות מלהיענות לה".

בהמשך הוראתו של לאקאן לאחר הגדרת האיווי של האנליטיקאי בסמינר 11, נסללת הדרך להמשך המשגה של אחריות האנליטיקאי בעיקר מהצד של עמדתו. מסלול זה נמשך החל מסמינר 11 עד סמינר 17 שם הוא מדבר, בין השאר, על השיח של האנליטיקאי. בשיח האנליטי, האנליטיקאי ממוקם כסמבלנט של אובייקט a, אובייקט סיבת האיווי. האנליטיקאי, שנמצא בעמדה "האחראית ביותר מבין כולן היות שבידו מופקדת הפעולה של המרה אתית רדיקלית, זו שמציגה/מכניסה לסדר של האיווי..."¹⁵ ערב לסובייקט המונח לו ידע¹⁶. האנליטיקאי נותן ערבות לסובייקט המונח לו ידע ע"י התמקמותו, כך שהוא לא מזוהה עם מיקום זה אלא כמו משחק אותו "האקט מופחת (עובר רדוקציה) למשחק, במובן של העמדת פנים, לשחק את הפסיכואנליטיקאי, לשחק את זה שנותן ערבות לסובייקט המונח לו ידע. ומי, בתחילת הקרירה שלו, לא נתן את מבטחו בכל מי שרצה לעזור לו בצעדיו הראשונים כשהייתה לו בדיוק תחושה זו של העמדת פנים שהוא אנליטיקאי?"¹⁷

האם לאקאן ממקם את אחריותו של האנליטיקאי בהתנסות האנליטית רק במתן ערבות לסובייקט המונח לו ידע ובהתמקמותו כסמבלנט של אובייקט סיבת האיווי?

ריצ'ארד קליין במאמרו: "אחריות בפסיכואנליזה"¹⁸ דן בשאלה האם ניתן להבחין בין הרעיון של אחריות לרעיון של חובה (duty) בהוראתו של לאקאן. קליין דן באופן כללי בשאלת האחריות בהוראתו של לאקאן בעיקר באחריותו של הסובייקט. הוא מגיע למסקנה שהאחריות והחובה נמצאות באותו צד. לדעתי, גם כאשר לאנליטיקאי- לאקאן עושה אבחנה בין חובותיו לבין אחריותו ובכך מטפל בפרובלמטיקה של רעיון האחריות. חובותיו של האנליטיקאי נכללות לדעתי במה שלאקאן מכנה עמדה אחראית, אך לא מוגדרות כאחריותו הישירה של האנליטיקאי. כאשר מדובר בחובותיו של האנליטיקאי, לא מדובר בחובה מהצד של הציווי של הסופר אגו-

¹³ Lacan,J.The direction of the treatment and the principles of its power

¹⁴ פרויד.ז. 1915, "הערות על אהבת-העברה" בתוך: הטיפול הפסיכואנליטי, 2002, עם עובד.

¹⁵ Lacan.J, The seminar of Jacques lacan, crucial problems for psychoanalysis book XII 1964-1965,5.5.65

¹⁶ Lacan.J, The seminar of Jacques lacan, the psychoanalytic act 1967-1968 book XV, 24.1.68

¹⁷ Lacan.J, The seminar of Jacques lacan from an other to the other 1968-1969 book XVI, 4.6.69

¹⁸ Klein.Richard,2003, "Responsibility in psychoanalysis", in: Psychoanalytical notebooks, 3, 1999.

להתענג. גם לא מדובר בחובה המוסרית של קאנט שהיא חובה אוניברסאלית. מדובר על חובה ומשמעת מהצד של האיווי- האיווי של האנליטיקאי. בתחילת הסמינר על האתיקה לאקאן מגדיר בצורה הברורה ביותר את האתיקה של הפסיכואנליזה כיחס בין המשמעת המחמירה של האנליטיקאי לבין תגובתו ובכך, מהבר את שני המרכיבים של העמדה האחראית, המרכיב של החובה (המשמעת המחמירה) והמרכיב של האחריות (התגובה) - "כמו עבודתנו היומיומית, ז"א, בדרך שבה עלינו להגיב (response)... למה שלימדתי אתכם להבר כתביעה, התביעה של הפציינט, שלה (לתביעה) התגובה שלנו נותנת משמעות מדויקת. ובתגובה שלנו עצמה אנו חייבים לשמר את המשמעת המחמירה ביותר, כדי לא לתת למשמעות הלא מודעת העמוקה להימהל על ידי התביעה"¹⁹. במקומות שבהם לאקאן מדבר על חובותיו של האנליטיקאי²⁰ ניתן למצוא, בין השאר, את המרכיב של המענה שנמצא באחריות: בתשלום שעל האנליטיקאי לשלם, תשלום במילותיו- דהינו הפירוש.

ואם נחזור למקצועות הבלתי אפשריים- כאשר פרויד מזכיר בפעם השנייה את הבדיחה על שלושת המקצועות הבלתי אפשריים הוא מחליף את הריפוי בפסיכואנליזה. האם פרויד חשב ב-1937 שהריפוי אפשרי והפסיכואנליזה לא? האם ניתן כיום לכלול את הרפואה בין המקצועות הבלתי אפשריים יחד עם: השלטון, החינוך והפסיכואנליזה, כמקצועות שתוצאותיהם לא יהיו לעולם מספקים? נראה לי שכן, כאשר יש לקחת בחשבון שהרפואה אפשרית בחלק מהמקרים אך בהרבה מקרים היא אינה אפשרית. לדעתי, קיים בלבול בין חוסר אחריות של רופאים והאשמתם על כך, לבין הבלתי אפשריות של הרפואה וזאת, בשל אשליה באשר לאפשריותה וכל יכולותה של הרפואה. עדות להכללת הרפואה בין המקצועות הבלתי אפשריים ניתן למצוא בדיונים הפילוסופיים האתיים והחברתיים על אחריות שנסובים סביב אותם מקצועות: הרפואה, החינוך השלטון והפסיכואנליזה.

אם נצא מנקודת הנחה זו של הרפואה לצד הפסיכואנליזה כמקצוע בלתי אפשרי, מה ניתן ללמוד מלאקאן על עמדה אחראית של 'נושא' בתפקיד במקצוע בלתי אפשרי?

עמדה אחראית אם כן, היא עמדה הממוקמת בחיתוך בין הטרנספרנס (=גישה פרויקולרית לבעל המקצוע הכוללת הנחת ידע) פניה הנושאת בחובה אחריות לבין- הגדרת האיווי של בעל המקצוע ומיקומו בשיח. זוהי עמדה המגדירה את אחריותה אך מאידך, מכיוון, שהיא קשורה לפעולה הכרוכה במפגש עם סובייקט בעל אחריות סובייקטיבית עליה להגדיר בגבול של אחריותה את חובותיה.

עמדה זו היא עמדה הלוקחת בחשבון את הפער בין האפשרי של הפרקסיס לבין הבלתי אפשרי שלו.

האחריות בעמדה זו היא אחריות כ-תגובה לצד חוסר תגובה,

ואם נעשה שימוש בעברית - האחריות בעמדה זו היא אי עמידה מאחורי האחר(=הכרה באי קיומו) לצד עמידה מאחורי האחר(=אחריות לקיימו).

¹⁹ Lacan, J. The seminar of Jacques lacan book VII The ethics of psychoanalysis 1959-1960

²⁰ למשל: בתוך: לאקאן, ז. מהי הוראתי ע"מ 127-130, רסלינג, ו: Lacan, J. The direction of the treatment and the principles of its power